

Evaluacija pedagoškog rada u domu za djecu bez roditeljskog staranja sa akcentom na samopoštovanje

Majra Lalić

SAŽETAK: U ovom radu prikazani su rezultati kvalitativne i kvantitativne analize odgojnog rada u domu za djecu bez roditeljskog staranja, koji je bio usmjeren na poticanje socioemocionalnog razvoja djece, s akcentom na samopoštovanje. Cilj ovoga rada bio je utvrđivanje djelotvornosti pedagoško-psiholoških aktivnosti namijenjenih djeci između 10 i 20 godina sa svrhom utjecanja na nivo samopoštovanja.

U tretmanu pedagoško-psiholoških aktivnosti učestvovalo je četrnaestero djece uzrasta od 10 do 20 godina. Djeci se mjerilo inicijalno stanje nivoa samopoštovanja (Coopersmithov upitnik samopoštovanja). Nakon mjerenja inicijalnog stanja krenulo se u dvomjesečnu realizaciju tretmana usmjerenog na podizanje nivoa samopoštovanja. Urađena su i dva intermedijalna mjerenja, ali akcenat je bio na finalnom mjerenju kao ključnom pokazatelju postignutih promjena u ovom konstrukt. Rezultati istraživanja potvrdili su promjene u korist povećanja nivoa samopoštovanja kod djece, što upućuje na djelotvornost primijenjenog pedagoškog rada.

Ključne riječi: *pedagoški rad, samopoštovanje, dječiji dom*

Evaluation of Pedagogical Work in a Home for Children Without Parental Care with an Emphasis on Self-Esteem

Abstract: This study presents the results of the qualitative and quantitative analysis of educational work in a home for children without parental care. The study aims to encourage the socio-emotional progress of children with emphasis on self-esteem. The purpose of this study was to determine effectiveness of pedagogical – psychological activities intended for children between the ages of 10 and 20 years with the purpose of influencing the level of self-esteem.

Fourteen children, ages 10 to 20, took part in the treatment of pedagogical – psychological activities. The initial state of self-esteem level was measured (Coopersmith's self-esteem inventory). After measuring the initial state, we implemented a two-month treatment aimed to raise the level of self-esteem. Two intermediate measurements were made, but the emphasis was on the final measurement as a key indicator of the changes achieved in this construct. The results of the research confirmed the changes in favour of increasing the level of self-esteem in children, which indicated the effectiveness of the applied pedagogical work.

Keywords: *pedagogical work, self-esteem, children 'home,*

UVOD

U društvu se svakodnevno susrećemo sa problemom brige i staranja za razvoj, odgoj i obrazovanje djece koja su lišena roditeljskog staranja. Ta djeca su smještena u institucije, koje imaju zadatak da im omoguće i kreiraju uslove potrebne za optimalan razvoj. U uslovima institucionalnog života odgojni utjecaj je mnogo teže izvršiti samim tim što je život u domu određen činjenicom zajedničkog života većeg broja djece. Djeca koja žive u domovima dolaze iz različitih porodičnih sredina, životnog iskustva, genetskog naslijeđa, različiti su razlozi za njihov dolazak u dom itd. Sve su to činjenice koje otežavaju uslove rada. Takva djeca se tokom odrastanja susreću s različitim problemima, koji su često uzrokovani činjenicom da su lišeni roditeljskog staranja iz različitih razloga. Zbog toga je neophodno dijete zaštititi i stvoriti mu povoljne uslove za stimulativan i sretan razvoj. Ova djeca su zbog svega navedenog posebno

rizična grupa djece kada se govori o odgojnim problemima u razvoju. Oni žive u potpuno drugačijim uslovima, bez porodičnog okruženja, emocionalne povezanosti sa članovima porodice, upućeni su na odgajatelje i ostale članove koji rade i žive u njihovom okruženju. Samim tim što su iz određenih razloga ostali bez roditelja i prepušteni su instituciji, njihova slika o sebi (samopoštovanje), emocionalni razvoj, socijalizacija i ostali aspekti bitni za kvalitetan život su narušeni. Zbog toga je upitno i njihovo snalaženje u školi, u društvu, s vršnjacima, te kasnije uspjeh u nekim životnim aktivnostima.

RAZVOJ SAMOPOŠTOVANJA KOD DJECE

Djeca tokom svog razvoja, posebno u periodu ranog djetinjstva pa sve do adolescencije postavljaju sebi pitanja o tome ko su oni, šta čine, kako čine, razmišljaju i traže odgovore da bi mogli bolje razumjeti sebe. Za mnogu djecu ovaj proces stvaranja slike i upoznavanja sebe nije lagan, i predstavlja problem u

formiranju povjerenja i samopoštovanja. Razvoj pozitivne slike o sebi i samopoštovanja posebno kod djece ovisi o pozitivnoj povratnoj informaciji koju dijete prima o svojim vrijednostima iz okoline. Samopouzdanje i odlučno ponašanje pridonosi unapređenju međuljudskih odnosa i može poslužiti kao temeljno ponašanje u sklopu dječjih načina suočavanja sa stresom (Ofra Ayalon, 1995).

Djeca već u ranom djetinjstvu počinju primati informacije o sebi iz okoline. Ako su djeca prihvaćena, poštovana i pohvaljivana za to što jesu i kakva jesu, početak će podjednako prihvatiti svoje pozitivne i negativne strane, te će se kod njih razviti odgovarajuće samopoštovanje. Međutim, ako ih roditelji i druge osobe koje su im važne omalovažavaju, vrijeđaju, okrivljuju i odbacuju, djeca će razviti negativne stavove prema sebi te nisko samopoštovanje. Taj proces počinje već u ranoj dobi, a povratne informacije o vlastitoj vrijednosti i prihvatanju od drugih, posebno vršnjaka, postaju sve važnije približavanjem adolescenciji. Najčešće su djeca koja imaju loše mišljenje o sebi djeca koja su zanemarivana i zlostavljana. Veliku ulogu igraju odrasli, bilo da su roditelji ili odgajatelji koji svojim ponašanjem, svjesno ili ne, ostavljaju trag na razvoj dječije ličnosti. Činjenica je da djeca uče po modelu, tj. kroz poistovjećivanje sa modelom, a to su najčešće roditelji. Festinger 1954 (prema I. Stojković, F. Eminović, S. Dimoski., A. Grbović, R. Nikić, 2011) navodi da se utjecaj društvenog okruženja na razvoj pojma o sebi odvija kroz proces socijalnog poređenja, jer osobe grade procjenu o vlastitoj uspješnosti u pojedinim oblastima kroz poređenje sa sebi sličnim osobama. Oni koji rade s djecom trebalo bi da spoznaju kolika je njihova uloga u pomaganju izgradnje samopoštovanja kod djece.

Samopoštovanje podrazumijeva stav prema sopstvenom *ja*, odnosno prema sebi samome, koji uključuje vrednovanje. Evaluativni aspekt samopoštovanja, osim što je pod utjecajem kognitivnog razvoja, nalazi se i pod značajnim utjecajem stvarnih ili zamišljenih interakcija mladih s njima značajnim osobama (Lacković – Grgin, 1994). Samopoštovanje je jedan od bitnih aspekata *svijesti o sebi* koji počinje da se razvija već od druge ili treće godine života, kada za dijete počinju da bivaju važne pohvale i pokude roditelja. Kasnije samopoštovanje zavisi od toga da li je ponašanje i mišljenje pojedinca u skladu sa sopstvenim usvojenim standardima ponašanja i moralnim normama. Očuvanje samopoštovanja je vrlo bitno za održavanje emocionalne stabilnosti i mentalne ravnoteže (Trebješanin, 2004).

Najširu i često citiranu definiciju samopoštovanja u psihologiji dao je Rosenberg (1965, prema Jelić, 2012) koji je opisao samopoštovanje kao pozitivan ili negativan stav prema samom sebi. Različite su okolnosti pod kojima dijete razvija svijet o sebi i samopoštovanje. Iz navedenog je evidentno da je pozitivno porodično okruženje veoma bitan faktor za pravilan razvoj djeteta. Brojna istraživanja pokazala su važnost samopoštovanja u objašnjenju čitavoga niza psiholoških i socijalnih ishoda djece i adolescenata. Kendler i saradnici ističu da o važnosti samopoštovanja svjedoče rezultati mnogih istraživanja, te da su niske razine samopoštovanja u tim istraživanjima povezane s nizom nepovoljnih ishoda uključujući školski uspjeh,

zloupotrebu droga, poremećaje prehrane, anksiozne i depresivne poremećaje te općenito loše zdravstveno stanje. (Burić i sur., 2008)

Roditelji su zacijelo ključni faktori u razvoju samopoštovanja svoje djece. Postoje različita porodična okruženja, roditeljski stilovi koji svojim djelovanjem utječu na razvoj samopoštovanja. Ono što je interesantno za naše istraživanje jeste činjenica kako pedagoški rad odgajatelja u institucijama, konkretno domovima za djecu bez roditeljskog staranja utječe na formiranje samopoštovanja. Moramo uzeti u obzir činjenicu da ta djeca odrastaju u umjetno kreiranom okruženju, s odraslim stručnjacima koji imaju „poslovni zadatak“ odgajanja.

Slika o sebi i samopoštovanje složen je psihološki i pedagoški fenomen, jer na njeno formiranje utječe fizička i društvena sredina, počevši od roditelja/odgajatelja, pa sve do nastavnika, vršnjaka i samog pojedinca i njegove aktivnosti. Formiranje slike o sebi započinje vrlo rano, već u roditeljskom domu, što znači da ona uveliko ovisi o okruženju u kojem dijete odrasta. Djetetovo samopoštovanje ima značajan učinak na više aspekata djetetova života kao što su povezivanje s vršnjacima, snalaženje i uspjeh u školi, te uspjeh i nošenje s nekim svakodnevnim aktivnostima. Izuzetno je važno da se sa stvaranjem pozitivne slike o sebi započne vrlo rano i to već u roditeljskom domu, u što ranijem periodu djetetova života. Porodica bi trebalo da bude ta koja će osigurati rast i razvoj u zdravom okruženju.

Veoma važno razdoblje u životu pojedinca predstavlja adolescencija. Ovaj period okarakterisan je brzim razvojnim promjenama, povećanim zahtjevima okoline, očekivanjima koje sami sebi namećemo, potrebom za zauzimanjem ličnog stava, stila ponašanja, težnji ka prepoznatljivosti, tj. identitetom. Harter (1990, prema Lebedina-Manzoni, M., i Lotar, M., 2011) navodi da je razvoj razumijevanja samog sebe u adolescenciji složen proces i sadrži sve veći broj različitih aspekata o sebi, koji se šire, za tu dob karakterističnim porastom uloga i upoređivanja sebe s ostalima u okolini. Stvaranje pozitivne slike o sebi treba biti među glavnim ciljevima čitave zajednice u kojoj živimo, jer pozitivna slika o sebi znači život ispunjen pozitivnim mislima o sebi i svijetu koji nas okružuje, te bolje snalaženje u svakodnevnim životnim situacijama.

DOMOVI KAO ODGOJNE USTANOVE

Domski odgoj predstavlja odgoj internatskog tipa. Ima prednosti zbog odgoja u kolektivu i navikavanja na red i režim, ali ima i nedostataka jer odgajatelji ne mogu u potpunosti nadomjestiti roditelje. Ustanove za djecu bez roditeljskog staranja su različite, počevši od sastava štićenika, dolaska u određenom uzrastu, postojanju ili nepostojanju bioloških roditelja, pozitivnom ili negativnom iskustvu s njima, pa sve do utjecaja vršnjaka i šire društvene sredine. Organizacija rada u ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja i odgajatelji imaju značajnu ulogu u razvoju djece. Ove institucije treba da omoguće socijalnu i pedagošku podršku djeci koja odrastaju u njima. Bowlby (prema Dervišbegović, 1978) smatra da djeca bez roditelja na predškolskom uzrastu mnogo češće obolijevaju nego djeca iz porodica s roditeljima. U odnosu na djecu koja odrastaju u porodicama, djeca u domovima, lišena su prirodnih uvjeta u kojima se postavljaju temelji za

budući život, te zbog toga možemo reći da je kod ove djece ugrožen cjelokupni razvoj. U ovim institucijama svakodnevno su na raspolaganju stručno osposobljeni radnici doma – domski pedagozi i drugi stručnjaci, čija su nastojanja usmjerena ka jednom cilju – osiguranju što adekvatnijih uvjeta za odgoj i obrazovanje naraštaja (Rosić, 1986). Odgoj je već po sebi veoma složen fenomen. Određen je velikim brojem faktora, a u domovima on ima posebno značenje. Dom kao specifična društvena ustanova ima zadatak da pored odgoja i obrazovanja djeci osigura sve potrebne preduslove za život i cjelokupan razvoj. Dom je, dakle, ustanova u kojoj se djeca ne samo odgajaju i obrazuju, nego i žive. Ovisno o vrsti, neki su domovi više odgojnog, a neki socijalnog karaktera. Kao odgojne ustanove, sastavni su dio odgojno-obrazovnog sistema i predstavljaju ustanove posebnog društvenog interesa. Browne (2009, prema Vejmelka L. i Rajter M., 2013) definira „ustanovu za skrb o djeci“ kao grupni smještaj za više od desetero djece bez roditelja ili zamjenskih roditelja, u kojem skrb djeci pruža mali broj plaćenih odraslih odgajatelja. Takav smještaj uključuje organizaciju, pravila i rutinu svakodnevnog života djece te više profesionalan nego roditeljski odnos djece i odgajatelja. Uslovi koji prate odgojni rad u dječjim domovima teški su za uspostavljanje dubljih odnosa između djece i odgajatelja. Mnogo je faktora koji otežavaju uspostavljanje trajnijih veza, kao što su veliki broj djece, nestalnost pojedinih odgajatelja, ličnost odgajatelja itd.

U domovima odgojnu djelatnost provode odgajatelji, a imaju pomoć stručnog tima: socijalni radnici, psiholozi, pedagozi, defektolozi, ljekari, medicinske sestre i ostali stručni kadar. Obično je broj stručnjaka u domovima relativno mali, a njihova pomoć za uspješno planiranje i izvođenje odgojno-obrazovne funkcije je neminovna. Temeljna funkcija doma je odgojna. U domovima žive mladi ljudi. Oni se nalaze u stadiju razvoja tjelesnih i psihičkih funkcija, izgrađivanja karakternih svojstava i oblikovanja ličnosti. Odgojem treba podržati sve te procese. Treba uspostaviti takvu klimu, odnose i aktivnosti koje će poticati, podržavati i omogućiti intenzivan i svestrani razvoj raznovrsnih sposobnosti te izgrađivanje pozitivnih ljudskih svojstava (Vukasović, 1999, 272).

Cjelokupan rad, život, aktivnosti odgajnika moraju biti podređene ostvarivanju odgojnih zadataka u okviru doma. Organizacija života i rada doma počevši od jutarnjeg spremanja, lične higijene, održavanja prostora, održavanja svojih ličnih stvari, izvršavanja radnih obaveza, ponašanja prilikom uzimanja obroka, ponašanja u različitim situacijama do učešća u raznim aktivnostima slobodnog vremena, moraju biti organizovani na način da potiču i omogućuju razvoj cjelokupne ličnosti djeteta. Postoji velik broj razloga lišenosti djece roditeljskog staranja: smrt roditelja, bolest roditelja, napuštanje, izrazito destruktivna porodična klima i sl. Zbog toga je od velikog značaja za pravilan i zdrav razvoj djece da u domu vlada povoljna psihološka klima, uzajamni odnos povjerenja, međusobno poštovanje i uvažavanje individualnih razlika, te da se osiguraju preduvjeti da djeca imaju osjećaj sigurnosti, topline, prijateljstva i ljubavi. Na taj način nastoji se klima u domu što više približiti klimi porodičnog života. Ove ustanove imaju višestruku funkciju:

- Priprema i dolazak šticećenika u dom,
- Rad na prilagođavanju šticećenika u uslovima domske sredine,
- Organizovanje života i angažovanje šticećenika raznovrsnim aktivnostima,
- Praćenje i tretman šticećenika u domu,
- Priprema šticećenika za izlazak iz doma.

Uloga doma uključuje prijem djece, odgojno djelovanje i pripremu za samostalni život. (Dervišbegović, 1998). Dječiji domovi su, dakle, ustanove socijalne skrbi u kojima se ostvaruje odgojno-obrazovna djelatnost. U njima su smještene djeca bez roditelja ili bez roditeljske brige za njihov pravilan razvoj i odgajanje. Dom preuzima ukupnu brigu za tjelesni i mentalni razvoj takve djece, pruža im smještaj, prehranu, odijevanje, socijalnu, pravnu i medicinsku skrb, brine se za njihov odgoj i njihovu budućnost. U dječjim domovima djeluje čitav niz stručnjaka, koji nastoje osigurati sve preduslove za što optimalniji razvoj svakog pojedinog djeteta.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Predmet, cilj i zadatak istraživanja

Predmet ovog istraživanja bio je istražiti kako osmišljeni tretman pedagoško-psiholoških aktivnosti utječe na samopoštovanje djece u domu.

Cilj istraživanja je bio utvrditi djelatnosti pedagoško-psiholoških aktivnosti namijenjenih djeci između 10 i 20 godina sa svrhom utjecanja na samopoštovanje djece u domu.

Zadatak istraživanja bio je ispitati efekte pedagoško-psiholoških aktivnosti usmjerenih na podizanje samopoštovanja djece u domu.

Hipoteza istraživanja - Očekuje se da postoje statistički značajna razlika nakon pedagoško-psiholoških aktivnosti na razinu samopoštovanja djece u domu.

Metode, tehnike i instrument istraživanja

Akcijsko istraživanje je posebna vrsta istraživanja, koja kako samo ime sugerise objedinjuje akciju i istraživanje. Primjenom ove vrste istraživanja pokušavaju se detektovati, riješiti postojeći problem ili unaprijediti postojeća odgojno-obrazovna praksa. Lewin (prema Maksimović, Mančić, 2013) smatra da je jedna od osnovnih karakteristika ovog istraživanja učešće praktičara u istraživanju i istraživača u akciji.

Instrument istraživanja

Coopersmithova skala jedna je od najčešće korištenih u nizu primijenjenih i naučnih istraživanja samopoštovanja kod djece i adolescenata. Coopersmith definiše lično samopoštovanje kao stepen uvjerenja pojedinca u vlastite sposobnosti, važnost, uspješnost ili vrijednost, te ga tretira kao višedimenzionalni konstrukt. Konstrukciju ovog upitnika Coopersmith je započeo 1959. godine, a kasnije je poboljšavao u skladu s pretpostavkom da su izvori samopoštovanja ustvari roditelji, vršnjaci ali i sama osoba. Coopersmith je izvjestio da upitnik pokazuje dobru pouzdanost tipa test - retest, jer koeficijent korelacije iznosi 0,88. (Lacković – Grgin; 1994).

Uzorak istraživanja

Istraživanje je realizirano u ustanovi za djecu bez roditeljskog staranja, a uključivalo je četrnaestero djece koja žive u domu uzrasta od 10 do 20 godina.

Statistička obrada podataka

Statistička obrada podataka za ovako mali uzorak, gdje je normalnost distribucija upitna po svim varijablama, sugerira na korištenje neparametrijskih testova za nezavisne uzorke. Zbog toga je za izračunavanje razlika korišten Wilcoxonov test sume rangova.

Opis tretmana pedagoško-psiholoških aktivnosti

U dvomjesečnom periodu realizirane pedagoško-psihološke aktivnosti bile su usmjerene na poticanje razvoja samopoštovanja kod djece. Tokom ovih aktivnosti fokus je bio na uviđanju kako djeca vide sebe, da li su svjesni svojih osobina i vrijednosti, poticanju djece da razgovaraju o sebi, poticanje na osvještavanje slike o sebi, zatim izražavanje različitih vidova sebe i opisivanje vlastitih interesa i aktivnosti te prepoznavanje u sebi pozitivne i jedinstvene kvalitete, kao i poticanje djece da govore o svojim pozitivnim osobinama i budu ponosni na njih, da stvaraju svoj svijet s onim što ih čini sigurnim i da se ugodno osjećaju u njemu. Samopoštovanje ili slika o sebi gradi se kroz cijeli život i ovisi o iskustvima koje pojedinac ostvaruje s drugima iz svoje okoline.

Tabela 1. Dvomjesečni plan pedagoško-psiholoških aktivnosti

Dvomjesečni plan aktivnosti	Pedagoško-psihološke aktivnosti	Kriteriji	Ciljevi
Aktivnosti samopoštovanje	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Samoopisi djece i pedagoška radionica „Ja“ ✓ Moja slika ✓ Cvijet samopoštovanja ✓ Samopoštovanje i donošenje odluka ✓ Samopoštovanje ✓ Lik koji želim/ne želim biti ✓ Samopuzdanje u učenju 	<p>Djeca navode svoje sposobnosti, interese i aktivnosti u kojima uživaju.</p> <p>Prepoznaju i imenuju svoje pozitivne kvalitete.</p> <p>Prepoznaju svoje i tuđe kvalitete i o njima govore pred drugom djecom.</p>	<p>Definiranje pojma samopoštovanja i povezivanja sa sobom.</p> <p>Izražavanje različitih vidova sebe i opisivanje vlastitih interesa i aktivnosti.</p> <p>Prepoznavanje u sebi pozitivne i jedinstvene kvalitete.</p>

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Efekti pedagoško-psiholoških aktivnosti na samopoštovanje djece u domu

Zadatak istraživanja bio je ispitati efekte pedagoško-psiholoških aktivnosti na samopoštovanje djece u domu. Aktivnosti koje su se realizirale imale su za cilj izvršiti utjecaj na povećanje samopoštovanja kod djece kroz osvještavanje svojih sposobnosti, pozitivnih osobina, usmjeravanje na pozitivne osobine svakog pojedinca, poticanje djece da razgovaraju o sebi, te na taj način pozitivno osvijeste sliku o sebi.

Podaci su prikupljeni popunjavanjem Coopersmithova upitnika samopoštovanja u periodu od dva mjeseca. Prije svega izmjereno je inicijalno stanje,

nakon toga se krenulo u realiziranje aktivnosti, zatim prvo i drugo intermedijalno mjerenje, te utvrđivanje finalnog stanja. Urađena je i suma svih ajtema da bi se dobila ukupna vrijednost koju daje upitnik. Nakon toga urađeni su rangovi, pa se rezultati rangiraju kao visoko, umjereno i nisko samopoštovanje. U narednoj tabeli prikazane su vrijednosti pojedinih rangova za samopoštovanje.

Tabela 2. Rangovi samopoštovanja

Nivo samopoštovanja	Bodovi	Rang
Visoko samopoštovanje	18.1-22.1	3
Umjereno samopoštovanje	14.1-18.0	2
Nisko samopoštovanje	10.0-14.0	1

Za izračunavanje razlika između mjerenja korišten je Wilcoxonov test sume rangova, jer podaci nisu ravnomjerno raspoređeni i pripadaju neparametrijskoj statistici, zbog pretpostavke da postoji bilo koja vjerovatnoća raspodjele.

Nakon mjerenja inicijalnog stanja, dva intermedijalna mjerenja i utvrđivanja finalnog stanja samopoštovanje kod djece se mijenjalo što se može vidjeti u sljedećoj tabeli.

Tabela 3. Vrijednosti samopoštovanja u inicijalnom stanju, I i II intermedijalnom, te finalnom mjerenju

Ispitanik	Inicijalno stanje		I intermedijalno mjerenje		II intermedijalno mjerenje		Finalno mjerenje	
	bod	rang	bod	rang	bod	Rang	bod	rang
Ispitanik 1	12.00	1	17.00	2	19.00	3	18.00	2
Ispitanik 2	18.00	2	19.00	3	21.00	3	22.00	3
Ispitanik 3	13.00	1	16.00	2	18.00	2	17.00	2
Ispitanik 4	15.00	2	22.00	3	21.00	3	20.00	3
Ispitanik 5	12.00	1	18.00	2	19.00	3	18.00	2
Ispitanik 6	16.00	2	17.00	2	18.00	2	18.00	2
Ispitanik 7	14.00	1	17.00	2	18.00	2	17.00	2
Ispitanik 8	14.00	1	15.00	2	18.00	2	16.00	2
Ispitanik 9	16.00	2	16.00	2	17.00	2	18.00	2
Ispitanik 10	11.00	1	11.00	1	13.00	1	14.00	1
Ispitanik 11	15.00	2	20.00	3	20.00	3	20.00	3
Ispitanik 12	10.00	1	13.00	1	18.00	2	16.00	2
Ispitanik 13	14.00	1	14.00	1	16.00	2	15.00	2
Ispitanik 14	11.00	1	18.00	2	19.00	3	18.00	2
Ukupno	13,64	1	16.64	2	18.21	3	17.64	2

Iz tabele su vidljive promjene u nivou samopoštovanja kod djece. Kod većine djece evidentno je povećanje samopoštovanja kroz sva mjerenja tokom realiziranja pedagoško-psiholoških aktivnosti, osim kod jednog ispitanika (ispitanik 10) kod kojeg su vrijednosti ostale i nakon aktivnosti u istom rang, ali s nešto višim brojem bodova. Ovi rezultati mogu se povezati sa sadržajem i ciljevima aktivnosti koje su realizirane, a imale su misiju da djeluju na emotivnu komponentu povećavajući pozitivne osjećaje djece prema sebi, ukazujući djeci da su vrijedni i značajni. Damon smatra

(prema Todorović, 2004) da je afektivna komponenta usko vezna za samopoštovanje. Afektivni elementi su sopstvena pozitivna i negativna osećanja prema sebi. Samopoštovanje je usko povezano s vjerovanjem u vlastitu efikasnost i osećajem kontrole nad vlastitom sudbinom. Također, akcenat u realiziranim aktivnostima stavio se i na grupnu povezanost, razvijanje osjećaja za poštivanje drugih, prepoznavanje tuđih pozitivnih svojstava, glasno izgovaranje pozitivnih osobina drugih, te kreiranje klime u kojoj će se svako dijete osjećati ugodno i sigurno. Cooley (1912, prema Lacković-Grgin, 1994) smatra da osoba izgrađuje pojam o sebi na osnovu toga kako je vide drugi ljudi i uvodi pojam „socijalnog ogledala“ koji se odnosi na to da osoba zamišlja kako je drugi vide (njen karakter, izgled, sposobnosti i sl.), te od toga šta misli da drugi o njoj misle zavisi njeno samopoštovanje.

Tabela 4. Prikaz broja djece po rangovima u odnosu na mjerenja

Nivo samopoštovanja	Bodovi	Inicijalno stanje	I intermedijalno mjerenje	II intermedijalno mjerenje	Finalno mjerenje
Visoko samopoštovanje	18.1 - 22.1		3	6	3
Prosječno samopoštovanje	14.1 - 18.0	5	8	7	10
Nisko samopoštovanje	10.0 - 14.0	9	3	1	1
Ukupno		14	14	4	14

Bez obzira na pozitivan učinak pedagoško-psiholoških aktivnosti, može se postaviti pitanje stabilnosti samopoštovanja kod djece. U nekim istraživanjima Jelić (2012) navodi da *pod pojmom samopoštovanje razumijevamo evaluaciju samoga sebe, u smislu stupnja prihvaćanja sebe onakvima kakvima se percipiramo na relevantnim dimenzijama. Pri tome razina samopoštovanja može varirati ovisno o dnevnim događajima ili životnim izazovima, a čak i visoko samopoštovanje može biti izrazito obrambenoga karaktera ako osoba na nesvjesnoj razini nosi duboko usađenu sumnju u sebe* (Jelić, 2012., str.456). Povećanje samopoštovanja kod većine djece može biti rezultat povoljne klime koja je kreirana u periodu od dva mjeseca i koja je za djecu predstavljala svakodnevnicu.

Djeca između ranoga djetinjstva i mladenaštva tokom spoznavanja svijeta oko sebe također traže odgovore na pitanja: *Kakav sam ja zapravo? Što mislim o sebi? Mogu li uspostaviti kontrolu nad svojim životom?* Odrastajući djeca ne samo da počinju razumijevati i saznavati sve više o sebi nego počinju i vrednovati informacije koje se odnose na njih (Vasta i sur., 1997). Na taj način djeca počinju prepoznavati svoje jake i slabe strane, svoje pozitivne i negativne osobine, što utječe na formiranje slike o sebi. Harter (prema Vasta i sur., 1997) navodi da se uvjerenja koja djeca razvijaju o samima sebi nazivaju samopoštovanjem koje ne obuhvata samo kognitivne prosudbe o vlastitim sposobnostima nego i njihove afektivne reakcije na samovrednovanje. U periodu od dva mjeseca

realizirana je dvadeset i jedna pedagoško-psihološka aktivnost koja je bila usmjerena na socioemocionalni razvoj djece u domu, s posebnim akcentom na podizanje samopoštovanja, emocionalne zrelosti i socijalne prilagođenosti.

Dalje u tekstu navode se razlike u samopoštovanju između inicijalnog stanja i prvog intermedijalnog mjerenja, nakon realiziranja prve grupe aktivnosti.

Tabela 5. Razlike u samopoštovanju između inicijalnog stanja i prvog intermedijalnog mjerenja

Inicijalno stanje i intermedijalno mjerenje I	N	Sredina ranga	Suma ranga	
Negativni rangovi	0 ^a	.00	.00	a. intermedijalno mjerenje I < inicijalno mjerenje
Pozitivni rangovi	11 ^b	6.00	66.00	b. intermedijalno mjerenje I > inicijalno mjerenje
Veze	3 ^c			c. intermedijalno mjerenje I = inicijalno mjerenje
Ukupno	14			

$$Z=2.949; p=0.003$$

Iz tabele je vidljivo da postoji statistički značajna razlika $p=0.003$, između inicijalnog stanja i prvog intermedijalnog mjerenja u korist povećanja samopoštovanja, što potvrđuje viša vrijednost pozitivnih rangova.

U drugom intermedijalnom mjerenju nakon realiziranja pedagoško-psiholoških aktivnosti iz prvog perioda koje su imale direktan utjecaj na samopoštovanja i aktivnosti iz drugog perioda koje su direktno utjecale na emocionalnu zrelost a indirektno na samopoštovanje, opet je evidentno povećanje samopoštovanja, što pokazuju i podaci u narednoj tabeli.

Tabela 6. Razlika u samopoštovanju između inicijalnog stanja i drugog intermedijalnog mjerenja

Inicijalno stanje i intermedijalno mjerenje II	N	Sredina ranga	Suma ranga	
Negativni rangovi	0 ^d	.00	.00	d. intermedijalno mjerenje II < inicijalno mjerenje
Pozitivni rangovi	14 ^e	7.50	105.00	e. intermedijalno mjerenje II > inicijalno mjerenje
Veze	0 ^f			f. intermedijalno mjerenje II = inicijalno mjerenje
Ukupno	14			

$$Z= -3.302; p=0.001$$

U finalnom mjerenju nakon realiziranih aktivnosti predviđenih tretmanom od dva mjeseca, rezultati su slični kao u prethodnim mjerenjima, gdje je vidljivo povećanje samopoštovanja kod djece.

Tabela 7. Razlika u samopoštovanju između inicijalnog stanja i finalnog mjerenja

Inicijalno stanje i finalno mjerenje	N	Sredina ranga	Suma ranga	
Negativni rangovi	0 ^g	.00	.00	g. finalno mjerenje < inicijalno mjerenje h. finalno mjerenje > inicijalno mjerenje i. finalno mjerenje = inicijalno mjerenje
Pozitivni rangovi	14 ^h	7.50	105.00	
Veze	0 ⁱ			
Ukupno	14			

$$Z = -3.304; p = 0.001$$

Iz prethodne tabele je vidljivo da postoji statistički značajna razlika u korist povećanja samopoštovanja, što potvrđuje vrijednost sredine ranga u inicijalnom mjerenju koja je iznosila 9.43, i vrijednost sredine ranga u intermedijalnom mjerenju II koja je iznosila 19.57.

Tokom pedagoško-psiholoških aktivnosti većina djece u prvih nekoliko aktivnosti nisu izražavala želju da javno govore ili čitaju urađene zadatke pred ostalom djecom, što možemo dovesti u vezu sa razinom samopoštovanja. Osobe koje imaju više samopoštovanje su u komunikaciji s drugim ljudima otvorenije, iskrenije i uspješnije. Drugi ljudi pozitivno reagiraju na ovakvu komunikaciju, što podiže samopoštovanje osobe. Osoba niskog samopoštovanja u komunikaciji nije direktna, ne želi otvoreno reći što misli i osjeća jer je nesigurna u svoje misli i osjeća je i boji se reakcije drugih. Ovakva komunikacija izaziva negativne reakcije što još više ruši samopoštovanje (Miljković, Rijavec., 2001).

Samopoštovanje je usko vezano za školski uspjeh. Kroz aktivnosti evidentno je da djeca pridaju značaj uspjehu u školi, što potvrđuje aktivnost *Cvijet samopoštovanja*, gdje su djeca ciljeve za naredni period vezala za uspjeh koji postižu u školi. Značenje škole u životu djeteta je ogromno. Kroz školu dijete osim obrazovnih saznanja stiče i prijatelje, poznanstva i određeni uspjeh. Baš taj uspjeh postaje vrlo važan djetetu jer mu on kazuje koliko je uspješan u školi i kako napreduje. Školski uspjeh postaje jedan od glavnih činilaca slike o sebi kod djeteta. „Dobar uspjeh može poboljšati sliku o sebi, a bolja slika o sebi, opet, donosi bolji uspjeh. Očito je da slika o sebi i školski uspjeh međusobno djeluju jedno na drugo. Uspjeh, bez obzira na to očekujemo li ga ili ne, može jako dobro djelovati na naše mišljenje o sebi. To opet podiže samopouzdanje, koje se povećava očekivanjem boljeg uspjeha“. (Brdar i Rijavec, 1998, str. 96-97).

pozitivni učinci tretmana mogu se pripisati kreiranju ugodnog ozračja između djece, individualnom pristupu djeci, poticanju svakog djeteta na izražavanje sebe, svog mišljenja, pozitivnom i podržavajućem odnosu s voditeljima pedagoško-psiholoških aktivnosti. Ovakav stav potvrđuju i rezultati istraživanja realiziranog u dječjem domu „A.G. Matoš“ u Zagrebu kojem je cilj bio da prikažu uspješnost intenzivnog tretmana u radu s djecom s teškim poremećajima u ponašanju u "malim skupinama" Dječjeg doma "A.G.Matoš" u Zagrebu te

analizom spomenutog tretmana iznijeti mogućnosti za daljnji rad institucija odgovornih za odgoj i skrb o djeci (Kačić – Galeković L. i Petrović D., 1997). U rezultatima istraživanja navodi se da su odgajatelji, poštujući djetetovu individualnost, omogućujući mu da na drukčiji način, putem igre, crteža, priča, lutaka, pokaže svoja osjećanja, da fantazijama u svoju korist kreira stvarnost, strpljenjem za njegovu još uvijek veliku "sebičnost" prema povremenoj potrebi da bude agresivno i nemirno, pomogli djetetu da stekne povjerenje u novu sredinu i stvori pozitivniju sliku o sebi. Na osnovu podataka o "odnosu prema drugima" vidljivo je da je kod 38 posto ispitanika došlo do pozitivnog pomaka u odnosu prema odraslima, autoritetima, vršnjacima, roditeljima, porodici te općenito prema vanjskom svijetu.

ZAKLJUČAK

Odgojni rad u domovima za djecu bez roditeljskog staranja veoma je teško planirati, realizirati i prilagođavati potrebama svakog djeteta. Domovi za djecu treba da osiguravaju stalni sedmični i privremeni smještaj ili cjelodnevni i poludnevni boravak, te brinu o odgoju, obrazovanju, školovanju, zdravlju i svim drugim potrebama svakog pojedinog djeteta. Ova zadaća doma kao odgojne institucije teška je jer u domovima žive djeca s različitim životnim iskustvima, naslijeđem, te crtama ličnosti, što upućuje na to da univerzalno pravilo odgojnog djelovanja ne može biti djelotvorno za svu djecu, a nažalost ta univerzalnost je jedan od načina kojima domovi pokušavaju uspostaviti unutrašnju odgojnu strukturu. U domovima kao odgojnim ustanovama gdje žive djeca bez odgovarajuće skrbi, odgojni rad veoma je krut, daje malo prostora odgajateljima za unošenje inovacija, te na taj način ne djeluje poticajno na svako dijete.

Zadatak istraživanja odnosio se na ispitivanje efekata pedagoško-psiholoških aktivnosti na samopoštovanje kod djece. Efekti tretmana pedagoško-psiholoških aktivnosti na razvoj samopoštovanja evidentni su i kreću se u pozitivnom smjeru, gdje je na osnovu podataka izloženih u rezultatima istraživanja evidentno podizanje nivoa samopoštovanja na generalnom i na individualnom nivou. Većina djece pokazuje nešto više rezultate na skali samopoštovanja. Ovdje je moguće govoriti o stabilnosti samopoštovanja i uvjetima o kojima ovisi. Konkretno u ovom slučaju imali smo tretman koji je podrazumijevao aktivnosti za poticanje samopoštovanja kod djece, pozitivnu pedagošku klimu, okruženje ugodno za pojedinca, isticanje i fokusiranje na pozitivne osobine pojedinca, što je sigurno imalo svoj učinak na samopoštovanje kod djece. Ne može se sa sigurnošću tvrditi da je visoko samopoštovanje kod djece krhko ili stabilno. Bilo bi dobro nakon određenog perioda s djecom ponoviti test samopoštovanja, i utvrditi njegovu eventualnu stabilnost. Sam period adolescencije je razdoblje kada je stabilnost samopoštovanja nešto jača u odnosu na prethodno razdoblje, ali je još uvijek prisutna promjenjivost stabilnosti. Zbog toga se preporučuje primjena adekvatnog pedagoškog rada s djecom u adolescentskom periodu da bi se postavili temelji za formiranje stabilnog samopoštovanja. *Hipoteza* istraživanja koja je glasila „Očekuje se da postoji statistički značajna razlika nakon pedagoško-psiholoških aktivnosti na nivo samopoštovanje djece“

može se potvrditi, jer su postojale promjene u samopoštovanju kod djece na kraju tretmana. Promjene koje su se desile kretale su se u pozitivnom smjeru, što upućuje na djelotvornost primjenjivanog tretmana pedagoško-psiholoških aktivnosti.

LITERATURA

- Brdar, I., & Rijavec, M. (1998). Što učiniti kad dijete dobije lošu ocjenu?. *IEP*.
- Burić, I., Macuka, I., Sorić, I., & Vulić-Prtorić, A. (2008). Samopoštovanje u ranoj adolescenciji: važnost uloge roditeljskoga ponašanja i školskoga dostinuća. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 17(4-5 (96-97)), 887-906.
- Dervišbegović, Muhamed. (1998). rad: teorija i praksa. Sarajevo
- Dimoski S., Eminović F., Stojković I., Stanimirović D. (2013). Contact with Persons with Hearing Impairments as a Correlate of Children's and Adults' Attitudes towards These Persons. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*. Vol 10, no 3, 477 – 478.
- Jelić Margareta (2012). Nove spoznaje u istraživanjima samopoštovanja: konstrukt sigurnosti samopoštovanja. *Društvena istraživanja*. Vol 21, no 2, 443 – 463.
- Kalčić – Galeković Liliana & Petrovčić Davor (1997). Evaluacija intenzivnog tretmana u "malim skupinama" dječjeg doma "A.G.MATOŠ". *Kriminologija i socijalna integracija*, Vol.5 No.1-2., 101-106.str.
- Lacković – Grgin Katica (1994). Samopoimanje mladih. Jastrebarsko. Naklada Slap.
- Lebedina-Manzoni, M., & Lotar, M. (2011). Percepcija sebe kod adolescenata u Hrvatskoj. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 19(1), 39-50.
- Maksimović, D., & Mančić, D. (2013). Akcijska istraživanja u funkciji prevencije vršnjačkog. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, 8(17), 59-70.
- Ofra Ayalon (1995). Spasimo djecu. Zagreb. Školska knjiga.
- Rijavec, M., & Miljković, D. (2001). Razgovori sa zrcalom. *Zagreb, IEP*.
- Rosić Vladimir (1986). *Domski odgoj*. Pula. Istarska naklada.
- Todorović, J. (2004). Vaspitni stilovi u porodici i stabilnost samopoštovanja ado lescenata. *Psihologija*, 37(2),183-193.
- Trebješanin Ž (2004). *Rječnik psihologija*. Beograd. Stubovi kulture.
- Vasta R, Marshall M, Miller S.,(1998). *Dječja psihologija*. Prevela: Child psychology.Zagreb. Naklada slap.
- Vejmelka Lucija (2012). Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji. *Ljetopis socijalnog rada*. 19.; 215-240
- Vukasović A (1998). *Pedagogija*. Zagreb. Hrvatski Katolički Zbor „Mi“

INFORMACIJE O AUTORU

Majra Lalić

Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru
Nastavnički fakultet
e-mail: majra.lalic@unmo.ba